

Rodna Gruda

Iz Praproč do Washingtona

From Praproče to Washington

Objavljeno dne/Published on: 06.08.2015

Avtor članka/Article Author: M. V. , V. V. Z.

4. septembra bo minilo 64 let od smrti Louisa Adamiča, največjega in najbolj plodovitega slovenskega pisatelja, ki je ustvarjal v tujini. Glas o domovini je ponesel v Belo hišo, kjer so njegovo delo predpisali za obvezno čtivo. O njem je napisano veliko, a je vsem premalo znano, spomini nanj pa v domovini bledijo! Njegova rojstna hiša in vas bi lahko postali odlična turistična točka, če ne romarsko središče za ljubitelje in občudovalce njegove literature iz vsega sveta, a vse kaže, da odgovorni v njegovi rojstni občini tega potenciala ne prepoznajo in zna celo biti, da o svojem slavnem sokrajanu ne vedo dosti. Adamič je bil odličen poznavalec človeškega značaja in mogoče je prav zato znal napovedati prenekatere družbene in politične dogodke in spremembe. Bil je vizionar, njegove knjige pa so pisane včeraj za danes in jutri.

On 4 September, we are commemorating the 64th anniversary of the death of Louis Adamič – the greatest and most productive Slovenian writer working abroad. He took the voice of our homeland all the way to Washington, where his works were made mandatory reading. There are many records on his life and work but, nowadays, they are all too-little known. Memories of Louis Adamič are even fading in Slovenia. His birth house and village could easily become a well-known tourist destination or maybe even a pilgrimage center for people from all over the world who read and admire his literature, but it seems that the responsible people in his hometown do not recognize that potential. It might be that they don't even know much about their fellow townsman. Adamič was an expert on human nature and perhaps this is why he could foresee countless social and political events. He was a visionary whose books were written to be read today and tomorrow.

Louis Adamič za svojo pisalno mizo. Fotografija je last Andreja Kurenta.

Adamičeva dela so prodrli v antologijo izbrane ameriške proze, med učbenike na številnih ameriških kolidžih, med literaturo, ki so jo razdelili ameriškim vojakom ob vstopu ZDA v drugo svetovno vojno, med dela, ki so bila deležna vedno novih izdaj, ponatisov in prevodov v druge jezike. Napisal je 20 knjig, okoli 500 člankov in literarnih revijalnih objav, predavanj in radijskih oddaj, je tudi prejemnik pisateljskih stipendij, mnogih nagrad in priznanj za literarno delo, predvsem pa pisatelj nacionalnega ugleda.

Louis Adamič se je rodil v graščini Praproče 23. marca 1898. Bil je četrti od trinajstih otrok, prvi trije so umrli že v zgodnji mladosti za otroškimi boleznimi. Šolal se je v Grosuplju, nato obiskoval gimnazijo v Ljubljani in se pri 15 letih odločil, da bo odpotoval v Ameriko.

Nastanil se je v New Yorku, kjer se je zaposlil kot urednik časopisa Glas naroda, vendar to delo opustil. Decembra je stopil v vojsko in najprej služil v Panami in Louisiani, nato so ga poslali na Havaje ter po koncu vojne leta 1919 na francosko fronto. Po vrnitvi iz Evrope je delal na trgovskih ladjah, nato pa je leta 1923 spet odšel služiti vojaški rok in v tem obdobju obiskal 15 ameriških držav. Kasneje se je zaposlil kot tajnik pristaniškega pilota v San Pedru. Imel je veliko časa, zato je začel prevajati slovenska dela v angleščino, izdal je prispevke o izkušnjah v vojski, o posebnostih, ki jih je srečal in priseljencih. Leta 1926 je izdal angleški prevod Cankarjevega *Hlapca Jerneja*, leta 1929 pa je napisal monografijo o pesniku Robinsonu Jeffersu. Velja poudariti, da je prevajal kot samouk in je imel izreden občutek za jezik.

Po izidu Jeffersove monografije se je preselil v New York, kjer je pisal knjigo z naslovom *Dinamit*. Izšla je leta 1931 opisuje pa stoletni razredni boj in nasilje v ZDA. Knjiga je pozneje postala učbenik oz. gradivo na večini kolidžev po Ameriki. Ta prvi veliki uspeh v ameriškem prostoru mu je omogočil poroko s Stello Sanders, judovsko pisateljico za otroke.

Leta 1932 je napisal knjigo *Smeh v džungli*, ki je avtobiografska pripoved emigranta v Ameriki in vsebuje zgodbe ljudi, ki jih je srečeval na svoji poti. Za obe deli je prejel Guggenheimovo štipendijo, zato sta se lahko z ženo podala v Evropo in obiskala tudi Jugoslavijo.

Na območju celotne Jugoslavije so ga sprejeli z vsemi častmi, pri nas pa se je družil z najvidnejšimi pisatelji in kulturni delavci, kot so: Josip Vidmar, Oton Župančič, tudi Boris Kidrič in Edvard Kardelj ter sam kralj Aleksander. Zanimanje zanj je bilo veliko. V Zagrebu je izšel hrvaški prevod *Dinamita*, v slovenščini in hrvaščini pa knjiga *Smeh v džungli*. Oton Župančič je v Ljubljanskem zvonu objavil članek, ki je dvignil veliko prahu. V njem kritizira takratne pesimistične književnike in kulturnike in postavlja za vzor Adamičev optimizem. To je razburilo pisateljsko kulturno srenjo, zaradi česar je prišlo do razkola v Ljubljanskem zvonu. Po vrnitvi v Ameriko je Adamič napisal delo z naslovom *Struggle (Boj)*, ki govori o nečloveškem ravnanju s komunisti v jugoslovanskih zaporih. Na osnovi pričevanj v tej knjigi je ameriški odbor za zaščito političnih ujetnikov poslal jugoslovanskemu poslaniku v ZDA, Leonidu Pitamicu, spomenico kot protest proti grobem policijskemu ravnanju s političnimi zaporniki v Jugoslaviji, posebej s komunisti, ki so jih nečloveško mučili. Pod njo se je podpisalo mnogo ameriških pisateljev.

Kasneje je nastala še knjiga *The native's return (Vrnitev v rodni kraj)*, ki velja za njegovo najuspešnejše delo, prodano v 50.000 izvodih, kar je bilo za tisti čas v ZDA kar lepa številka. Izbrana je bila med 200 najboljših knjig desetletja v ZDA in kot taka prišla tudi na police knjižnice Bele hiše. Beli hiši. Book of the month club jo je izbral za knjigo meseca, doživela pa je tudi veliko ponatisov. Knjiga napoveduje nasilno smrt kralja Aleksandra, ki se je v Marseillu uresničila, zato je Louis Adamič postal v Ameriki prava atrakcija.

Obe deli sta bili v Jugoslaviji prepovedani, saj piše o srbskem zatiranju drugih jugoslovanskih narodov pod Aleksandrovim režimom, za prodajo in tudi posedovanje pa so bile ostre kazni. Adamič je s tem delom napadel Aleksandrov režim, kljub prepovedi ali prav zaradi nje, pa je bilo zanimanje zanjo še toliko večje. Ko so med 2. svetovno vojno ameriški vojaki začeli odhajati tudi na balkanska bojišča, je bil njen uspeh v ZDA še večji. Prišlo je do novega ponatisa, večino pa je pokupila vojska in knjige razdelila vojakom, da bi se seznanili z lokalno zgodovino in okoliščinami, ki so privedle do narodno osvobodilnega odpora in socialne revolucije.

Pred prvim obiskom Slovenije je objavil veliko člankov o slovenskih izseljencih in o izseljenskih vprašanjih ter veljal za poznavalca izseljenske problematike, zato je bil izvoljen v izvršilni odbor **Foreign language information service**, to je bila organizacija, ki je imela zelo tesne stike s priseljenjskimi organizacijami in tiskom.

Na pobudo založbe je Louis Adamič odpotoval na več predavateljskih turnej po ZDA, da bi predstavil delo *The native's return* širši javnosti in da bi se sam seznanil z vsakdanjim življenjem širom Amerike. Srečeval je različne etnične skupine, sestankoval z njihovimi predstavniki in intelektualci, srečeval preproste ljudi in si delal zapiske, ki so mu kasneje služili kot osnova za nastanek dela *My America*.

Objavljal je članke o delavskih in priseljenjskih vprašanjih v lokalnih časopisih v vseh teh krajih, kjer je imel predavanja in takrat se je izkazalo, da Adamič ne verjame v nobenega od institucionaliziranih političnih in socialnih programov. Njegova teza je bila, da bistvo optimalnih medkulturnih odnosov na nacionalni ravni ni v skupinski identiteti znotraj posameznih etničnih skupnosti, ampak v oblikovanju naroda, ki bo črpal energijo iz živahne dinamične interakcije medkulturnih vplivov med vsemi temi skupnostmi.

Zanimivo je, da so raziskovalci ustanove za zgodovino ameriškega priseljenstva (**Immigration History Research Centre Minnesota**) v reviji *Spectrum* zapisali, da so bili uredniki harvardske *Enciklopedije ameriških etničnih skupin* v 80. letih že kar daleč s svojim delom, preden so ugotovili, da je Adamič predlagal podoben projekt v 30. letih v knjigi *My America*. Ta načrt je Adamič uresničil s številnimi študijskimi potovanji, terenskimi raziskavami, obiski arhivov in knjižnic, anketami in intervjuji, rezultate pa je objavljaval v člankih,

predavanjih, radijskih oddajah in knjigah, ki so posvečene tej problematiki – *Vnuki, Moja Amerika, Iz mnogih dežel, Narod narodov, Kako vam je ime*.

Ustanovil je glasilo Skupnega sveta za ameriško enotnost (tj. organizacija, ki si je prizadevala za vključitev izseljenskih tem v javno izobraževanje), imenovano Common ground, katerega je tudi sam urejal. Do nedavnega se nihče ni posvetil raziskovanju Adamičeve vloge na področju ameriških etničnih študij in ameriškega koncepta multikulturalizma. Šele Dan Shiffman, ameriški univerzitetni profesor književnosti in adamičeslovec je leta 2003 objavil knjigo *Rooting multiculturalism, The work of Louis Adamic*, ki je izšla pri najuglednejši mednarodni založbi, kar je tudi največja promocija Adamiča. Slovenski prevod smo dobili leta 2005.

V 30. letih je njegov glas segal širom ZDA in dosegel tudi najbolj odrinjene etnične skupine, njegove ideje so odmevale tudi pri potomcih izseljencev, posledično pa je dobival na tisoče pisem.

Na pobudo Sinclairja se je lotil pisanja knjige *Večerja v Beli hiši* (1946), kamor je bil povabljen januarja 1942. Z veliko mero kritike komentira pogovor Roosevelta in Churchilla, zaradi ene od pripomb pa ga je Churchill tudi tožil in tožbo dobil. Odgovornost za objavo pripombe je prevzel založnik in Churchill poravnal odškodnino, Adamič pa je izgubil založnika. Kljub temu je naprej objavljajl članke, kjer so mu bila vrata odprta in protestiral proti ameriški notranji politiki omejevanja politične svobode in zunanji politiki hladne vojne in oboroževalne tekme ter protisovjetske propagande. Prepričan je bil, da bi se morala ameriški kapital in sovjetski socializem z vsemi temi različnimi vrednotami med seboj dopolnjevati, ne spopadati, vse kar enemu primanjkuje, bi lahko v zgledu našel pri nasprotnem sistemu.

Leta 1948 je pomagal pri pripravi programa ameriške progresivne stranke, katere kandidat je bil Henry Wallace, zmagal pa je Thruman, predstavnik nasprotne stranke, in zato je po porazu Adamič še ostreje napadal ameriško notranjo in zunanjo politiko.

Druga pomembna stvar tega leta je bila resolucija informbiroja o položaju komunistične partije Jugoslavije. Menil je, da je spor med Titom in Stalinom ter jugoslovanska ločitev od vzhodnega bloka pridobila pomen ne samo za Jugoslavijo, temveč za ves svet, saj je videl začetek neuvrščene gibanja z nevmešavanjem v politiko drugih držav, kot možnost vsestranskega sodelovanja z drugimi državami ne glede na politično odločitev. Takrat se je Jugoslavija pogajala z ZDA in Francijo o vojaški pomoči, ker so ji vzhodne države postavile gospodarsko blokado in je bila v krizi. Pomoč je kmalu tudi dobila. Vse to, kar je Adamič predvideval, se je uresničilo, in te domneve so veljale za najbolj pozitivne usmeritve na mednarodnem političnem prizorišču.

V vsem tem političnem delovanju se nikoli ni mogel in niti ni hotel vključiti v noben ideološki tabor in zato ga nobeden ni mogel sprejeti za svojega.

Leta 1949 je drugič in zadnjič obiskal domovino in se odločil, da bo napisal knjigo o Titu, o Jugoslaviji in o sporu s Sovjetsko zvezo. Po vrnitvi v ZDA se je izoliral, da bi se posvetil knjigi, dokler je ne bi končal, v reviji, ki jo je izdajal, pa napovedal izid in vsebino. Tito in jugoslovanski režim sta bila prikazana v dobri luči, zato si je naprtil nestrinjanje ameriških stalinistov. V člankih je še naprej napadal ameriško zunanjo in notranjo politiko, zato je bil deležen tudi groženj s strani desničarskih jugoslovanskih povojnih emigrantov v ZDA, vendar pa ga to ni prestrašilo.

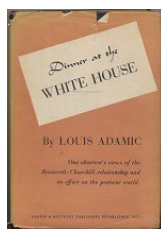
Žena Stella se je v tem času preselila v Kalifornijo, kasneje pa ji je sledil tudi sam, ker je potreboval pomoč pri tipkanju rokopisa, vendar pa tudi tam ni bil varen, saj so ga na obali neznanci pretepli do nezvesti. Nato se je vrnil na vzhod v Milford na svoje posestvo, kjer so ga prav tako oblegali, zato se je preselil v nek hotel v New Yorku, od tam pa je izstopil samo enkrat na teden, da je tajnici odnesel rokopise.

Večina ljudi je, zaradi vseh teh dogodkov in strahu, ki ga je doživljal, prepričanih, da je prav to razlog njegove nasilne smrti, ki se je zgodila v Milfordu 4. septembra 1951. Gasilci so našli truplo s prestreljeno glavo in z lovsko puško v naročju na pogorišču posestva. Gospodarsko poslopje in garaža, nad katero je imel delovno sobo, sta pogorela, uničen je bil tudi del korespondence in rokopisov, stanovanjsko poslopje, kjer je bilo truplo, pa so gasilci nekako pogasili.

Njegovo smrt je preiskoval tudi FBI in jo proglasil za samomor, vendar pa je kljub temu ostalo veliko nepojasnjenih okoliščin in ogromno neodgovorjenih vprašanj, ki vzbujajo dvome o tem, kaj se je resnično zgodilo.

V slovenščino so prevedena naslednja njegova dela: Smeh v džungli, Dinamit, Vrnitev v rodni kraj, Vnuki, Orel in korenine, Moja rojstna dežela, Stari cerkovnik, Lucas kralj Balukov. Žal pa je še več takšnih, ki niso prevedena; My America, From many lands, What's your name, Two way passage, A nation of nations, Cradle of life, The house in Antigua, My native land in Dinner at white house.

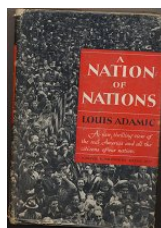
Povzeto po intervjuju z Janjo Žitnik Serafin, slovensko poznavalko Adamičevega dela in doktorico literarnih znanosti ter znanstveno svetnico na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

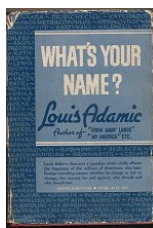
V prostorih Slovenske izseljenske matice je postavljena stalna razstava izbranih Adamičevih dokumentov, dopisov in seznam prevedenih in neprevedenih del.

Večerja v Beli hiši - neprevedena.

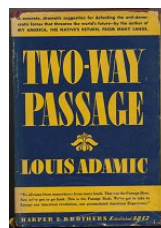
Članek o njegovi smrti.

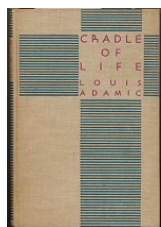
Neprevedena

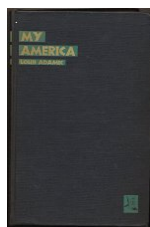
Neprevedena.

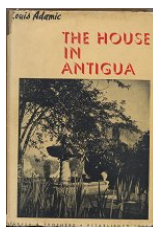
Neprevedena.

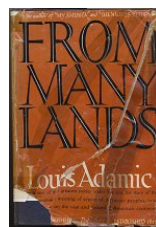
Neprevedena.

Neprevedena.

Neprevedena.

Neprevedena.

Ob stoti obletnici njegovega rojstva je Pošta Slovenije

izkazala Adamiču poklon in
izdala priložnostno znamko.